

Єрмак Г. В.
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Загальновідомо, що велике значення у вихованні основ культури спілкування має дошкільний вік, оскільки саме в цей період життя закладаються основи моральних якостей. Ця проблема особливо актуальна на сучасному етапі в зв'язку з тим, що в умовах постійного збільшення числа контактів дітей (в сім'ї, дитячому садку, транспорті, у дворі тощо) значно збільшується психічне навантаження на дитину навіть при доброзичливому спілкуванні. На думку Б. Паригіна в таких умовах дошкільнику необхідно обрати певний спосіб поведінки: «Постає питання про захисні механізми, що запобігають або локалізують нервово-психічні перевантаження організму» [4, с. 153]. Ми вважаємо, що одним з таких захисних механізмів нервової системи дитини від перевантаження є формування у неї культури спілкування з оточуючими людьми, значущою характеристикою якої є мовний етикет.

Треба зазначити, що на шостому році життя у дитини є необхідні психологічні передумови для виховання культури спілкування в процесі педагогічно організованої взаємодії з педагогом і однолітками. Істотною передумовою для цього є виникнення в старшому дошкільному віці гуманного ставлення до однолітків за умови організації емоційно-позитивного спілкування з ними. Це дає підставу припускати можливість виховання культури спілкування, що заснована на доброзичливому, чуйному ставленні до оточуючих, що забезпечує зв'язок зовнішньої культури з внутрішньої. Культура мовлення, на нашу думку, не зводиться до формального дотримання етикету. Воно тісно пов'язане з моральними цінностями, в свою чергу, підкріплюючи їх.

Моральні цінності – це уявлення, способи, знаки, сімволи, що регулюють дії людини в соціумі за допомогою норм, правил, що осмислено через культурні зразки. Культура фіксує і оцінює ставлення людини до людини, до природи, до предметного світу. Пізнаючи моральні цінності, дитина формує досвід моральних відносин і спілкування, які характеризуються протистоянням негативному в культурі і соціумі, здатністю до сприяння і співтворчості в діяльності, умінням зрозуміти і прийняти позицію іншого, потребою гармонізувати діяльність і взаємини зі світом. У сучасній педагогічній науці механізм формування моральних уявлень у дошкільників, що становлять основу їх моральних цінностей, уявлень має таку логіку [5, с. 23]: висування зразка дії; дотримання її в організованій діяльності; стан емоційного комфорту; тренування у моральній поведінці; відчуття соціальної значущості своїх дій; виникнення потреби спиратися на них в подібних ситуаціях.

Зазначені складові утворюють поведінковий ланцюжок. Контекст нашого дослідження дозволяє проаналізувати цей ланцюжок з точки зору формування культури мовленнєвого спілкування у дошкільників. Спочатку дитині показують зразок, як вчиняє чемна дитина в конкретній ситуації, потім моделюють подібну ситуацію (в ігровій формі або в реальних життєвих обставинах), дитина виконує дію ввічливої, доброзичливої людини. Повторення дій по заданому початку формує звичку ввічливості. Дитина звекає до неї як до зручної, комфортної форми мовленнєвої взаємодії з людьми. Вона стає потребою, частиною внутрішнього «я». Цей процес характеризує весь дошкільний вік, але більш очевидно його значення в старшому дошкільному, оскільки, за дослідженнями психологів, з шести-сьоми років головним завданням і проблемою для дитини є встановлення емоційних контактів з однолітками, розширення контактів з дорослими.

Засвоєні дитиною моральні цінності проявляються в діяльності, взаєминах, спілкуванні, поведінці і є показником її внутрішньої культури. Очевидно, що внутрішня культура дошкільника трактується у взаємозв'язку з моральними уявленнями. З одного боку, вони реалізуються через вчинки. З іншого боку,

через слово, де воно не просто оболонка, а органічна частина духовної культури людини.

Сила слова, на думку І. Павлова, рівнозначна силі здійсненого вчинка [2, с. 48]. Наслідок слова часом важко виправити, як і наслідок вчинка. Висловлюючи в словах свої думки, почуття, людина відображує і своє ставлення до оточуючих, налагоджує з ними контакт. Засоби мовленнєвої поведінки, гуманного доброго ставлення до людей належать мовленнєвому етикету.

Культура мовлення, як вже було зазначено, обслуговує функцію контактну і функцію орієнтації на адресата – функцію ввічливості. Найбільш точно і правильно визначення ввічливості ми знаходимо у Н. Гавриш, яка розглядає ввічливість як форму спілкування людини з людьми, в основі якої лежить почуття власної гідності, яке виражається стриманістю, коректністю і делікатним ставленням до людей» [3, с. 22]. Є загальноприйняті норми ввічливості в спілкуванні між людьми, що виражаються певними правилами етикету (вітання і прощання, звернення з проханням і вдячністю за послуги, вибачення тощо).

Мова, поза, жест, міміка є важливими показниками зовнішньої культури, яким велику увагу приділяла А. Богуш, відзначаючи, що за цими ознаками складають судження про людину [2, с. 133]. Педагогічний аспект засвоєння мовного етикету дошкільнятами ми пов'язуємо з засвоєнням системи правил, синтезованих в понятті «культура поведінки». Звернемося до його визначення в «Словнику з етики». «Культура поведінки – сукупність сформованих, соціально значущих якостей особистості, повсякденних вчинків людини в суспільстві, заснованих на нормах моралі, етики, естетичної культури» [6, с. 233].

Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах, з іншого боку, засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки і дії дошкільника. У культурі поведінки проявляється єдність зовнішніх чинників, які регулюють діяльність і поведінку, і внутрішніх – індивідуальних можливостей особистості. Засвоєні

людиною правила культури поведінки перетворюються в цінну якість особистості – вихованість. У культурі поведінки органічно злиті «культура спілкування, культура зовнішності і побутова культура (задоволення потреб)» [6, с. 234]. Також, дитина, як істота соціальна, адаптуючись до життя в даному суспільстві, будучи об'єктивно залученою у процес соціалізації, так чи інакше сприймає і приймає ту сторону людських відносин, яка досягається завдяки культурі, мистецтву і закономірностям ефективного спілкування.

Таким чином, вищевикладені міркування дозволяють визначитися у вихідних теоретичних положеннях дослідження, це взаємозв'язок: освіта – культура – внутрішній світ дитини – її особистість. Це дозволяє розглядати культуру дошкільника як сукупність корисних для суспільства, встановлених форм повсякденної поведінки в різних видах діяльності, в спілкуванні, в побуті. Отже, культура спілкування передбачає виконання дитиною норм і правил спілкування з дорослими і однолітками, заснованих на повазі та доброзичливості, з використанням відповідного словникового запасу, форм поведінки. Діти старшого дошкільного віку повинні володіти різноманітними формулами культури мовлення. До культури мовленнєвого спілкування відносяться ситуації звернення, вітання, прохання, подяки, відмови, вибачення, прощання тощо. Культура спілкування не зводиться до формального використання слів форм ввічливості, а й є проявом зосередження людських цінностей, виражених через етикетні слова.

Список літератури:

1. Богуш А. М., Аматьєва Е. Н., Хаджирадева С. С. Культура мовленнєвого спілкування дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник. К.: Ранок, 2018. 288 с.
2. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. СПб.: Союз, 2004. 146 с.
3. Гавриш Н. Художнє слово і дитяче мовлення // Дитячий садок. 2005. №2. С. 22-26.
4. Кричківська Т. Д. Психологія дітей дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. Ніжин: НДПУ, 2001. 200 с.

5. Луценко І. Культура мовленнєвого спілкування: зміст і методи роботи: розвиток мовлення // Дошкільне виховання. 2014. №5. С. 20-28.
6. Словарь по этике. М.: Политиздат, 1989. 447 с.